

תולדות הפיוט והשירה

א. מ. הברמן בן שבעים

מאת מ. אונגרפלד

בספר „גזרות אשכנז וצרפת“, כינס הברמן את כל ספרי הזכרונות ושאר הרשימות הכתובים בפרוזה, מראשית ימי דברי ימי ישראל באשכנז ובצרפת ועד טבח רינדפלייש, המספרים על הגזרות והגירושים והשחיתות האלה וציינו רף אליהם את כל הפיוטים שבהם תינו מחבריהם וקיננו על השחיתות האלה. הברמן ההדיר מן הדיוואן לר' שמואל הנגיד את „שירי מלחמה“, שירי ידי דות ואחוזה, שירי צער ושעשור עים, בצירוף הערות והצעות תיקונים ושינוי נוסחאות ומובאות ר' מפתחות. כן פירסם מפיוטי רש"י פיוטי ר' יוסף מאורלייאניש, בקשות לסעדיה גאון, סליחות ופזמונים לר' רבנו גרשום מאור הגולה, „אגרת המוסר“ לר' שם טוב פלקירה, תפילות מעין שמונה עשרה.

כפיבליוגרף, הראה הברמן את כוחו בחוברותיו העממיות: „הפיוט, מהותו והתפתחותו“, „תולדות הספר העברי“, „הגניזה“, „נשים עבריות בתור מדפיסות ו' מעתיקות“, „המדפיסים בני שוני ציגו“, כן הוציא בחוברות מיוזמות מאות חידות מאת משוררי ימי הביניים בשם „סתומים וחי תומים“, „מכתמים על היין“, ליר סף ב"ר הנחום הירושלמי ור' אנטולי ב"ר יוסף, כן ההדיר מ' חדש את „מבחר השירה העברית“ לחיים בראדי (מחתימת כתבי היד קודש עד גלות ישראל מאדמת ספרד) והרחיב את האנתולוגיה הזאת בחלק השני של ספר זה, המגיע עד תקופת יל"ג, ונוספו כאן ליקוטים מיצירות חמשים משוררים.

תומר ביבליוגרפי רב מכונס במחקרו „המקרא והקונקורדנציה“, שבא כהקדמה לכרך הראשון של „אוצר לשון המקרא“. הברמן ק' בע עתים לחקר „המגילות הגנוזות“, ובספרו „עדה ועדות“ כינס מגילות מדבר יהודה וניקדן ופירשן והוסיף עליהן מבואות ו' הערות והשלמות ותיקונים וביב' ליוגרפיה, ובשנת תשי"ט ההדיר את „מגילות מדבר יהודה“, נב' ספר: „פשר משא חבקוק“, „מגילת הסרכים“, „מגילת ברית דמי שק“, „מלחמת בני אור בבני חושך“, „מגילת ההודיות“. ובנס' פחים מובאים ספסטים מתוך פשר ר' „ברכת יעקב“, שמואל ב', ישעיה, מיכה, נחום, צפניה, תהי' ליג. במבואו הגדול מביא ה. את קורות גילוי המגילות האלה ואת דעת החכמים על טיבן וזמנן ו' הוא מצטרף לדעתו של סגל, ה' מייחס את המגילות לתקופת אלכסנדר ינאי, וסובר כמוהו כי אנשי הדת היו צדוקים ולא אי-סיים. הכינוי „כפיר החרון“, ה' נזכר ב„פשר נחום“, מכון לדעת ה. לאלכסנדר ינאי. וכן מדובר בהקדמה על לשון המגילות וה' כתיב שלהן.

גולת הכותרת של יצירתו הוא ספרו „תולדות הפיוט והשירה“. בראשון מחמשת פרקי הספר, מ' סופר על תולדות הפיוט בארץ ישראל, ומעוצבות בו דמויות ה' פייטנים הראשונים, ומערכות בו יצירותיהם, בצירוף דוגמאות מ' אירות עיניים. מצויים כאן גם פרקים על פייטני השומרונים וה' קראים ופיוטיהם.

מרכזי תרבות עברית, שהמשיך כן במה שקיבלו ממקורם והש' תדלו לחדש בו דבריהם, הם: בבל, פרס ואיטליה. השפעת בבל הלכה וחדרה בעיקר לספרד. שם נתחדש הרבה בשירה ובפיוט ו' משם יצאה השפעת גמלין לבבל, מצרים וארץ-ישראל, ומאן גם ל' שאר ארצות המזרח ולבסוף הגי' עה גם לאיטליה, ודרכה לאשי' כנו ולצרפת. השפעת בבל גברה בעולם גם משום סדרי התפילה שסידרו גאוניה. את הגדול שבי' חלקי הספר, תופס הפרק על ה' פיוט והשירה בספרד. אנו מת' וודעים אל המשוררים יוסף אבן אביחור, יצחק אבן ג'יקטילה, יצ' חק בר לוי, יצחק אבן כלפון, שמואל הנגיד, יוסף אבן חסדאי, שלמה אבן גבירול, ר' משה ור' אברהם אבן עזרא, יהודה הלוי, לוי אלחנן, יוסף אבן זבארה, יהודה אבן שבת, יעקב בן אלי' עזר, סדרוס אבולעאפיה, יצחק אבן סהולה, אברהם בן שמואל, שלמה דיפיארר. בפרק „שלוחות השירה הספרדית“ מסופר על מ' שוררי צפון אפריקה, תורפיה, ארץ ישראל ותימן. בנספחים מ' יחדים אנו לומדים על החירו' בשירה העברית ועל המשקלים בשירה העברית בספרד ועל ה' דיאנים. בסוף הספר יש ביבלי' גראפיה ומפתח כללי.

ספר זה הוא דבר חדש בספ' רותנו, הן בהיקף החומי שבו והן בגישתו של המחבר לנושאו. נוסף על הפרקים בתולדות ספ' רותנו לדורותיה, יש כאן גם מעין אנתולוגיה, המוסיפה ערך מיוחד לספרו.

א. מ. הברמן הוא תוקר פור' רה בכמה ענפים ממדעי היה' דות, ועדים לכך הם ספריו, מח' ברותיו ומאמריו שהופיעו עד כה והמוקדשים בעיקר לחקר השירה והפיוט בימי הביניים, לחקר ה' ספר והדפוס העברי, לחקר ה' מקרא והמגילות הגנוזות ולחקר תקופות היסטוריות ידועות, שבהן ניתנו גזרות קשות על ישראל בתפוצות הגולה. כן ידועות מ' סות הביקורת שלו. עיקר עב' דתו הוא בחקר הפיוט והשירה של גדולי התורה ובעלי התוספות שבארץ אשכנז וצרפת, שלבם לא היה נתון לשירי חול, שירי את' בה ושירי יין, והגזרות הרעות שניתכו עליהם העירו את רוחם לחבר קינות וסליחות ושירי ביט' חון ואמונה בגאולת ישראל.

חלק ממחקריו ופירסומיו אלה, באו קודם כל בשבעת כרכי ספ' רי „המכון לחקר השירה העב' רית“ מיסודו של ז. שוקן, וכך נתפרסמו כאן בצירוף ביאורים ו' הערות ותיקוני נוסחאות ומב' אות: א), „מחברת הויכוחים לפ' גי המלך“ ליששכר שמחה מן המאה ה'ט"ו, שתוכנה הוא דברי מתווכחים שונים לפני המלך, ו' המתווכחים הם החכם והשוטה, העני והעשיר, האמת והשקר, יצר הטוב ויצר הרע, היום והלילה. ב) ספר קרובה, על פי שני כתבי יד, שמחברו חי כנראה ב' מאה ה'ג' והוא אשכנזי ובקי בקבלה: „מלחמת האברים“ ליום טוב שוריאני — תוכנו ריב ה' אברים המתווכחים על ערכם — ו, „מלחמת הקיץ והחורף“ למחבר אשכנזי. ג) פיוטי רבנו אפרים ב"ר יצחק מרגנשבורג, המכונה גם „בן יקיר“ ממשוררי אשכנז ומגדולי התורה והוא מן הראשו' נים ממשוררי אשכנז ששר שירי רים שקולים. ל"ג הפיוטים ה' מובאים כאן, מפורשים ומבוארים בהערות מחכימות. ד) ברכות מ' עין שלוש ומעין ארבע והם פיו' סים מתוך הגניזה לברכת המזון ומאת אליעזר הקליר, אלעזר חוק, יהודה פנחס, שמואל ה' שלישי. ה) פיוטי ר' ברוך ממ' גנצא שחי במאה ה'י"ב והוא גדול בתורה ושמו נזכר בתוספות ויש סוברים, שהוא בעל התוס' פות למסכת כתובות. מסע ה' צלב השלישי נשמע בפיוטים אלה: 1) פיוטי ר' אפרים ב"ר יעקב מבונא, שהיה מפורסם ופור' סק גדול וכתב חידושים למסכות כתובות, עירובין ואבות, והשיב תשובות בהלכה והוא בעל „ספר זכירה“, שבו הוא מספר על גז' רות מסע הצלב השני ועל יתר הגזרות של שנת תתקנ"ו. כ"ז הסליחות והתחינות והקינות וה' אופנים והרשויות המובאים כאן, מפורשים ומבוארים בהערות.

רבים הם הפיוטים שפירסם ה. במוספי השבתות והחגים של עתון „הארץ“. בספר מיוחד הוציא הוא את פיוטי ר' שמעון ב"ר יצחק, חברו של רבנו גרשום מאור ה' גולה, וחיבר יצירות לשבת ול' פסח ולשבועות ולראש השנה ו' קרובות לפסח ולשבועות ולראש השנה וסליחות ורשויות לחתנים. בילקוט שירי תפילה „ברן יקר“ לקט ה. 204 פיוטים ושירים מאת 124 פייטנים ומשוררים למן ה' פייטן יוסי בן יוסי, הקליר, ינאי, ועד למשוררי ספרותנו החדשה. בספר מיוחד אסף ה. את שירי הייחוד והכבוד שנלקטו מתוך כתבי יד וספרי דפוס עתיקים וצירף עליהם פירושים, והקדים להם מבואות.